

28.10.2024

Puheenvuoro perustuu apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalaisen käyttämään kommenttipuheenvuoroon Oikeuslaitostyöryhmän alustavia toimenpide-ehdotuksia koskevassa kuulemisessa 28.10.2024.

Oikeuslaitoksen toimintaa on syytä tehostaa - unohtamatta kuitenkaan totuuden etsintää

Lähtökohta

Oikeuslaitostyöryhmän alustavia toimenpide-ehdotuksia koskeva asiakirja on laaja-alainen. Siinä prosesseja ja toimenpiteitä suunnitellaan kokonaisvaltaisesti sekä pieniä ja isoja asioita yhtä lailla. Tämä on oikea lähtökohta.

Tässä vaiheessa ei ole kuitenkaan vielä mahdollista kovin yksityiskohtaisesti arvioida toimenpide-esityksiä. Asiakirjassa on kannatettavia ehdotuksia, mutta paljon myös sellaista, joka vaatii vakavaa jatkopohdintaa. Tärkeää on myös arvioida eri ehdotusten suhdetta toisiinsa.

Rikosprosessin laatu vai sujuvuus vaiko molemmat?

Raportissa ei ole tässä juurikaan mainittu rikosprosessin ja lopputuloksen laatua, vaan enemmänkin arvioitu prosessin sujuvoittamisia.

Syy saattaa olla se, että rikosprosessin laadun merkitys on itsestään selvä. Siis se olennainen seikka, että rikosprosessissa tavoitteena on selvittää, mitä tosiasiallisesti on tapahtunut eikä vain prosessuaalista totuutta. Syylliset joutuvat rikosvastuuteen, mutta syyttömiä ei tule rikoksista tuomita.

Tätä näkökulmaa ei tule unohtaa, jos esimerkiksi erilaisia preklusiosääntöjä jatkokehitetään. Totuuden löytämisen tavoite asettaa kuitenkin edelleenkin tietyt, välttämättömät ehdot rikosprosessille. Emme halua jatkossakaan rikosprosessia, jossa keskitytään prosessuaalisiin riitoihin siitä, mitä näyttöä saadaan ottaa vastaan, vaan tavoitteena tulee pysyä edelleenkin oikeaan lopputulokseen päätyminen.

Esimerkiksi tästä jännitteestä käy toimenpide-ehdotus n:o 19: ”Näytön osalta oikeaan ratkaisuun päätyminen ja oikeusvarmuus edellyttävät, että oikeudenkäyntiaineisto pysyy oikeudenkäynnin jatkuessa hovioikeudessa samana kuin käräjäoikeudessa.”

Eikö toisaalta oikeaan ratkaisuun päätyminen rikosasiassa nimenomaan edellytä päinvas-
taista? Toisin sanoen, eikö hovioikeudessakin pitäisi voida esittää uutta näyttöä?

Rikosasioiden jakautuminen

Rikosasioiden sujuvampi jakautuminen eri tuomioistuinten kesken ja virtuaalikäräjäoikeuksien tai valtakunnallisten työjono-käsittelyprosessin selvittäminen ovat kannatettavia jatkovalmistelun aiheita. Koska, jos rikosasia ratkaistaan kirjallisessa menettelyssä, ei asianosaille varmaan ole merkitystä sillä, missä päin valtakuntaa käräjätuomari tällaisen ratkaisunsa tekee.

Kokemuksia voisi olla perusteltua hankkia niiltä lainkäyttöä lähellä olevilta aloilta, joissa erilaisia työjonoprosesseja on jo käytetty. Tallennusmenetelmien kehittyminen ja niiden käyttöönotto myös voivat vähentää paikkasidonnaisen tuomioistuinratkaisun merkitystä. Ulosotto, poliisi ja syyttäjät toimi ovat jossain määrin jo ottaneet käyttöön näitä menettelyjä tai keskustelevat siitä. On luontevaa ja oikeastaan välttämätöntä, että myös tuomioistuinlaitos on siinä keskustelussa mukana.

Valtakunnalliset ratkaisut rikosasioiden jakautumisessa voisivat olla yksi vastaus siihen, että työmäärät jakautuvat tasaisemmin eri tuomioistuinten kesken ja käsittelyajat kansalaisille olisivat yhdenvertaiset. Se voisi helpottaa yksittäisten tuomioistuinten ja tuomareiden työkuormaa, uupumista sekä vähentää haavoittuvuuksia. Myös erikieliset palvelut tulisivat paremmin turvatuiksi sekä tuomioistuimien menettelytavat ja ratkaisukäytännöt yhdenmukaistuisivat. Kokemusten vaihto ja keskustelu olisivat sellaisenaan myös hedelmällistä ja vahvistaisi myös keskinäistä oppimista. Välttämätöntä on kuitenkin luoda kokonaisnäkemys, jossa rikosprosessiketjun eri toimijoiden mahdolliset työjonojärjestelmät on yhteensovitettu.

Perusteluvollisuuden keventäminen

Perusteluvollisuuden keventämistä pohdittaessa on syytä pitää mielessä perustelemisen eri tehtävät: esimerkiksi punninnan laadukkuus, päätöksentekijän itsekontrolli sekä asiakkaan ja oikeusyhteisön vakuuttaminen päätöksen oikeellisuudesta.

On syytä kysyä, mitä perustelujen ”keventämisellä” lopulta tarkoitetaan. Edellyttääkö laki nykyisellään todellakin tarpeettomia perusteluja? Onko kyse kuitenkin enemmänkin kouluttautumisen tarpeesta?

Kenties koulutuksessa tulisi yhä enemmän painottaa sitä, että perusteluissa laajuus ei korvaa laatua. Päätöksentekijän omankin työmäärän ja jaksamisen kannalta olennaista on suhteuttaa perustelut asian laatuun ja kertoa oikeudellisen päättelyn perustelut ymmärrettävästi. Tämä tarkoittaa usein varsin tiiviitä perusteluja varsinkin tavanomaisimmissa asioissa. ”Keventäminen” ei myöskään ratkaise sitä, jos tuomari tai syyttäjä ei tunnista asian olennaista sisältöä ja osaa välittää sitä ratkaisuunsa.

Tietojärjestelmistä ja tekoälystä

Tietojärjestelmien ja tekoälyn merkitystä on aiheellisesti tuotu esille. Teknologista kehitystä ja sen hyötyjä on tosin vaikea arvioida ja keskustelun kohdekin kaipaa kirkastamista. Jatkovalmistelussa onkin syytä pyrkiä täsmentämään muun muassa seuraavia kysymyksiä:

- Kun mainitaan tekoälysovellus, mistä silloin puhutaan? Onko kyse vain paremmasta asianhallintajärjestelmästä, mukaan lukien toimivammat hakutoiminnot ja tiedonhallinta?
- Vai tarkoitetaanko jonkinasteista ratkaisun tekemisen tukena olevaa automaattista päätöksentekojärjestelmää?
- Onko kyse yksinkertaisiin käsittelysääntöihin perustuvasta järjestelmästä, vai todennäköisyysajatteluun perustuvasta ns. oppivasta tekoälytekniikasta?

Vakavaa pohdintaa edellyttää myös se, että mitä edes lopulta haluamme automatisoida, vaikka se olisikin teknisesti mahdollista. Tuomioistuimen joidenkin tehtävien tukena tekoälyjärjestelmät ovat varmasti tärkeitä, mutta kuinka paljon tekoälyjärjestelmiä lopulta halutaan tuoda ratkaisutoiminnan ydinalueelle. Kuinka ja kuka näiden järjestelmien käyttöä tuomioistuintoiminnassa valvoo ja kuka sen tekee? Kuka pääsee mustan laatikon sisälle ja millä ehdoin ja miten siinä yhteydessä turvataan ratkaisutoiminnan riippumattomuus ja eheys?

Nämä ovat tietysti jossain määrin yleisiä, koko yhteiskuntaa koskevia kysymyksiä. Oikeuslaitoksessakin on kuitenkin ymmärrettävä tietojärjestelmien käyttöön ja tekoälyn hyödyntämiseen liittyvät erityiset piirteet ja merkitys sekä niiden periaatteelliset ulottuvuudet.

Ennen varsinaista tekoälyäkin olisi paljon tietojärjestelmiin liittyviä asioita, jotka tulisi saada kuntoon. Yksi tällainen on tuomareilta jatkuvasti laillisuusvalvontaankin tuleva toive, että tuomioistuinten tietojärjestelmät tukisivat paremmin ratkaisutoimintaa varoittamalla käyttäjää esimerkiksi siitä, että syyteoikeus asiassa on vanhentunut. Esimerkiksi tällaisten tietojärjestelmän hälytysjärjestelmien puute on aito kansalaisiin vaikuttava oikeusturvaongelma. Tällöin puhutaan paljon yksinkertaisemmasta tekniikasta kuin tekoälystä.

Toinen usein esiin nostettu kysymys koskee hakutoimintoja. Voisiko tekoäly kohentaa nykyjärjestelmien hakutoimintoja? Miten saada tietojärjestelmät tukemaan paremmin myös tuomioistuinten johtamista ja esimerkiksi mahdollista työjonojärjestelmää?

Tuomioistuinharjoittelu

Tuomioistuinharjoittelusta ei juuri ole asiakirjassa mainintoja. Jossain yhteydessä – kenties juuri tässä – olisi kuitenkin syytä arvioida nykyisen auskultointijärjestelmän toimivuutta. Siitä nimittäin välittyy laillisuusvalvontaan varsin kriittisiä näkökulmia: auskultanttien tehtävät ja vastuut, työmäärät, perehdytykset ja ohjaus vaihtelevat merkittävästi eri tuomioistuinten välillä. Pahimmillaan kärjänotaarit on jätetty aika lailla omilleen eikä työtehtävät valmista tuomarinuralle. Toki parhaimmillaan tukea ja perehdytystä on saatavissa ja harjaantumista tuomarintyöhön on.

Auskultoinnin toimivuutta kannattaa arvioida ainakin ennen kuin aletaan pohtia sen käyttämistä jonkinlaisena mallina muiden oikeudenhoidon alojen harjoittelujärjestelmille.

Kriittinen arviointi pitäisi joka tapauksessa tehdä, jotta auskultointi todella houkuttelisi tuomarinuralle ja antaisi auskultanteille siihen liittyvät valmiudet. Laillisuusvalvonnassa tekemämme havainnot ja keskustelut auskultanttien kanssa laillisuusvalvontakäynneillä tuomioistuimiin osoittavat, että tässä on vielä paljon tekemistä.